

Investigation of socially harmful factors of historical contexts (Case study: Mahmoud castle neighborhood of Kerman)

Mohsen Keshavarz ¹, Majid Haji Zadeh, Sajede Afzali

¹- Assistant Professor, Department of Restoration and Revival of Historical Monuments, Faculty of Art and Architecture, Shahid Bahonar University of Kerman, Kerman, Iran. **E-mail:** mkeshavarz@uk.ac.ir

²- Senior expert in urban space design - Islamic Azad University, Kerman branch, Kerman, Iran.

³- Senior expert in conservation and restoration of urban heritage - Tehran University of Science and Technology, Tehran, Iran.

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received: *01 May 2022*

Revised: *16 July 2022*

Accepted: *11 September 2022*

Published online: *23 September 2022*

Keywords:

*Qala Mahmoud neighborhood,
social pathology,
historical context,
social system, urban body.*

ABSTRACT

Introduction: The fabric of historical neighborhoods in the middle of the structure of today's cities is a symbol of the city as a whole and its identity. Protecting these areas can be effective in promoting cultural diversity and fighting poverty, and bring cultural identity and quality of life to city residents. The preservation of old buildings cannot be separated from the local population that gives meaning to those historic areas. The inhabitants of historical contexts should be aware of the quality of their living conditions and encourage them to transfer their valuable identity to future generations. The new functions of contemporary cities and towns must be compatible with the old functions. Therefore, this lack of harmony between the texture of old neighborhoods and the type of social structure is one of the most important urban issues in dealing with historical textures. The existence of social problems whose origin is the way managers deal with historical contexts; It is the main subject of this research. The purpose of this research is to deal with the social damages of this part of the historical context of Kerman city, considering its connection to the living contemporary urban context.

Data and Method: The research is of a descriptive-analytical type and has been implemented using the citation method. According to the field information collected in the field of physical and social system, the problems have been categorized and analyzed in the context of the market complex around Kerman Citadel Square as the central core of the historical context.

Results: The context of Qala Mahmoud neighborhood, located in the southern part of Arg square, had non-native and immigrant inhabitants, which, unfortunately, has been abandoned due to the negligence of the authorities and of course the lack of awareness of the people, and has become one of the gathering places for drug addicts and Afghan immigrants. Also, the order of the market, which is almost inactive, is affected by this social context.

Conclusion: Finally, it was stated that physical, economic, social and cultural problems have an effect on each other and cannot be seen separately. Especially in the context of this neighborhood, where part of the neighborhood is active only during the day, and this has caused the lack of harmony between the body structure and the social system.

Cite this article: Keshavarz, Mohsen., Haji Zadeh, Majid., Afzali, Sajede. (2022). Clarify the Phenomenon of Urban Decay in Iran. *Urban Social Geography*, 9 (2), 219-235. <http://doi.org/10.22103/JUSG.2022.2082>

© The Author(s).

Publisher: *Shahid Bahonar University of Kerman.*

DOI: <http://doi.org/10.22103/JUSG.2022.2082>

¹- **Corresponding Author:** Keshavarz, M., Shahid Bahonar University of Kerman, Kerman, Iran..

✉ mkeshavarz@uk.ac.ir 📞 (+98) 3431323200

English Extended Abstract

Introduction

Historical contexts are important in urban planning for several reasons, one of these reasons is the existence of a permanent centrality to unify the city. The old fabric with the physical, historical and cultural values hidden in it has been the best sign of the urban identity, the life and growth of this fabric has prevented the city from being worn out from the inside, but the excessive development has caused the fabric to be limited.

Dilapidated urban tissues (new and historical) are among the spaces that, in addition to physical and structural problems, are the breeding grounds for crime and the occurrence of various social harms. Many experts; They consider environmental, physical and spatial factors to influence people's behavior. The mutual effects of space on the citizen's behavior and the citizen's behavior on the spatial system of the city is an important point that most urban sociologists have addressed. The point that is important here is human beings first; He builds the city and the urban space and adapts the spaces to his behavior. But when a person migrates to a space with the structure of the past, he has a conflict, so if he can, he adapts his behaviors to the existing space, but mostly changes the spaces based on his contemporary needs. Therefore, this interaction and conflict causes problems that generally appear as physical injuries and civil (social) injuries.

Data and Method

The approach of this research is of descriptive-analytical type and it has been implemented by citation method. This research has been done through surveying and objective observation of the project site and referring to the studies done by relying on the library method and collecting field data and finally analyzing the data with an analytical method. The statistical population of the research was formed by the current residents of the neighborhood.

Results

The area of the neighborhood is about 30.4 hectares. The length of the bazaar is about 280 meters and there are 150 shops and warehouses related to them, 28 of which are at the disposal of the Awqaf and Charity Organization. In the statistics provided, out of the total number of 150 commercial cells of Mahmoud Castle market along with storage spaces, 67 trade units of this market (45%) belong to the food group and the food group is in the first place. Due to the lack of caravanserais in this market, the figure (56%) for storage and dilapidated rooms is a high figure. The population living in the residential part of this neighborhood is 2054 people (535 households), of which more than 888 Afghan immigrants live in this neighborhood. Most of the seeds in the tissue are between 5 and 50 years old. In addition to that, there are valuable historical buildings such as a bath, a mosque, and a takayai related to the Qajar period and a Pahlavi school. What is interesting about the quality of the existing buildings in the area is the high percentage of Tahrii buildings, which accounts for 39.55% of the total buildings in the area. This indicates severe tissue wear. These buildings are scattered irregularly throughout the area. Also, buildings with acceptable quality have the highest number of abundance after that with 32.73%.

Conclusion

The old texture of Kerman has various periods of development, in each period works or collections were added to the previous texture, without harming the past texture. This process continued until the beginning of this century, but with the introduction of new urban development models and the construction of streets in the urban fabric, not only did not pay attention to the city's past, but it tried to destroy it and tore the city fabric into several pieces. In such a way that Shariati (Pahlavi) and Palestine (Samsam) streets crossed the fabric of Kerman city. In the following decades, many new commercial units were accepted along with these axes. These streets were considered a serious competitor for the backbone and market of the city. In other words, the old tissue has two new and old spines. The consequence of these physical changes was the birth of a settlement other than original and native residents. And this interaction of physical change-social change created a new flow that eventually transformed the precious tissue that had a routine physical-social system into an environment full of both physical damage and social problems. It is obvious that the historical context is a part of the wide organ of the newly developed city, which became a problem on top of other urban problems.

بررسی عوامل آسیب‌رسان اجتماعی در بافت‌های تاریخی (نمونه موردی: محله قلعه محمود شهر کرمان)

محسن کشاورز^۱، مجید حاجی‌زاده، ساجده افضلی

^۱ - استادیار گروه مرمت و احیاء بناهای تاریخی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه شهید باهنر کرمان، کرمان، ایران. رایانامه: mkeshavarz@uk.ac.ir
^۲ - کارشناس ارشد طراحی فضای شهری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمان، کرمان، ایران.
^۳ - کارشناس ارشد حفاظت و مرمت میراث شهری، دانشگاه علم و صنعت تهران، تهران، ایران.

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۲/۱۱</p> <p>تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۴/۲۵</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۶/۲۰</p> <p>تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۰۷/۰۱</p> <p>کلیدواژه‌ها: محله قلعه محمود، آسیب‌شناسی اجتماعی، بافت تاریخی، نظام اجتماعی، کالبد شهری.</p>	<p>مقدمه: بافت محلات تاریخی در میانه ساختار شهرهای امروزی، نمادی از کلیت شهر و هویت آن می‌باشند. حفاظت از این نواحی می‌تواند در ارتقای تنوع فرهنگی و مبارزه با فقر موثر باشد و هویت فرهنگی و کیفیت زندگی را برای ساکنان شهر به ارمغان بیاورد. حفاظت از ساختمان‌های قدیمی را نمی‌توان از جمعیت محلی که به آن مناطق تاریخی معنا می‌بخشد جدا کرد. ساکنان بافت‌های تاریخی باید از کیفیت شرایط زندگی خود آگاه شوند و آنها را برای انتقال هویت ارزشمند خود به نسل‌های آینده تشویق کرد. کارکردهای جدید شهرها و شهرهای معاصر باید با کارکردهای قدیمی سازگار باشد. لذا این عدم هماهنگی میان کالبد بافت محلات قدیمی و نوع ساختار اجتماعی از مهمترین مسائل شهری در مواجهه با بافت‌های تاریخی می‌باشد. وجود معضلات اجتماعی که خاستگاه آنها نوع برخورد مدیران با بافت‌های تاریخی است؛ موضوع اصلی این پژوهش می‌باشد. هدف از این پژوهش، پرداختن به آسیب‌های اجتماعی این بخش از بافت تاریخی شهر کرمان با عنایت به پیوستگی آن به بافت زنده شهری معاصر است.</p> <p>داده و روش: تحقیق از نوع توصیفی - تحلیلی است و به روش استنادی به اجرا درآمده است. با توجه به اطلاعات گردآوری شده میدانی در حوزه کالبدی و نظام اجتماعی به دسته بندی معضلات و تحلیل آنها در بافت مجموعه بازارهای اطراف میدان ارگ کرمان به عنوان هسته مرکزی بافت تاریخی پرداخته شده است.</p> <p>یافته‌ها: بافت محله قلعه محمود واقع در بخش جنوبی میدان ارگ دارای سکنه غیر بومی و مهاجر بوده که متأسفانه به دلیل غفلت مسئولین و البته عدم آگاهی کافی مردم متروکه شده و به یکی از مکان‌های تجمع معتادین و مهاجران افغان تبدیل گشته است. همچنین راسته بازاری که تقریباً غیرفعال می‌باشد و متأثر از این بافت اجتماعی است.</p> <p>نتیجه‌گیری: در نهایت بیان گردید که معضلات کالبدی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی برهم تاثیر داشته و جدای از هم نمی‌توان آنها را دید. بخصوص در بافت این محله که بخشی از محله فقط در طول روز فعال بوده و این باعث عدم هماهنگی ساختار کالبد با نظام اجتماعی در این گردیده است.</p>

استناد: کشاورز، محسن؛ حاجی‌زاده، مجید؛ افضلی، ساجده (۱۴۰۱). بررسی عوامل آسیب‌رسان اجتماعی در بافت‌های تاریخی (نمونه موردی: محله قلعه محمود شهر کرمان). *جغرافیای اجتماعی شهری*، ۹ (۲)، ۲۳۵-۲۱۹. DOI: <http://doi.org/10.22103/JUSG.2022.2082>

© نویسنده‌گان.

ناشر: دانشگاه شهید باهنر کرمان.

DOI: <http://doi.org/10.22103/JUSG.2022.2082>

مقدمه

در دنیای پر هیاهوی مدرن امروزی؛ که حرکت و سرعت لازمه‌های آن است و هر ثانیه توقف سبب جا ماندن از مسیر پیشرفت می‌گردد؛ هر یک از انسانها ناچار به تطابق با ویژگی‌های عصر مدرن هستند. از همین رو آمار استرس‌ها، افسردگی‌ها، خودکشی‌ها روز به روز افزوده می‌شود. شاید باید علت این فقدان آرامش را فاصله گرفتن از سنت‌ها و اسیر سرعت شدن بدون هدف در این زندگی مدرن دانست. توسعه فیزیکی و رشد جمعیت شهری ایران تا چند دهه قبل دارای افزایش متعادل بوده و با بروز تحولات جدید، شهرها به ویژه شهرهای بزرگ، این تغییرات و دگرگونی‌ها را پذیرفتند. این دگرگونی‌ها به شکل جمعیت و گسترش فیزیکی شهرها و به صورتی نامتعادل بوده است و سبب شده است تا بین کاربری‌های شهری تناسب نامعقولی به وجود آید (مشهدی‌زاده‌دهاقانی، ۱۳۸۳: ۴۱۹). بافت‌های تاریخی به دلایل متعددی در شهرسازی اهمیت دارند، یکی از این دلایل وجود مرکزیت همیشگی برای وحدت بخشی به پیکره شهر است. بافت قدیم با ارزش‌های کالبدی، تاریخی و فرهنگی نهفته در خود بهترین نشانه هویت شهری بوده است، حیات و رشد این بافت، مانع از فرسودگی شهر از درون شده است، ولی توسعه بی‌رویه، سبب محدود شدن بافت شده است (حیبی و همکاران، ۱۳۸۶: ۲۰)

بافت‌های فرسوده شهری (جدید و تاریخی) از جمله فضاهایی هستند که علاوه بر معضلات کالبدی و ساختاری، آستن جرم و بروز انواع آسیب‌های اجتماعی می‌باشند. بسیاری صاحب‌نظران؛ عوامل محیطی و کالبدی و فضایی را بر رفتار افراد تاثیرگذار می‌دانند. تاثیرات متقابل فضا بر رفتار شهروند و رفتار شهروند بر نظام فضایی شهر نکته مهمی است که اکثر جامعه‌شناسان شهری به آن پرداخته‌اند. نکته‌ای که اینجا مهم است، ابتدا انسان؛ شهر و فضای شهری را می‌سازد و فضاها را با رفتار خود منطبق می‌کند. اما زمانی انسان به فضایی با ساختار گذشته مهاجرت می‌کند، دچار یک تعارض شده بنابراین اگر بتواند، اندکی رفتارهای خود را با فضای موجود وفق می‌دهد اما بیشتر فضاها را بر اساس نیازهای معاصر و روز خود تغییر می‌دهد. لذا این تعامل و تعارض باعث پدید آمدن معضلاتی می‌شود که عموماً به عنوان آسیب‌های کالبدی و آسیب‌های مدنی (اجتماعی) بروز می‌کنند.

در بخش کالبدی می‌توان به وضعیت بد یا فقدان فضاهای زیرساختی شهری از جمله: پارک، خیابان‌ها، منازل مسکونی، بازارهای تجاری، پل‌های عابر، زیرگذرها و غیره و در بخش غیر کالبدی به مسائل مختلف اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی موجود در شهرها مانند: سرقت، بیکاری، طلاق، روسپیگری، فرار از منزل، عرفان‌های کاذب، خودکشی، تورم، گمنامی، بی مسکنی و بدمسکنی، گسترش آسیب‌ها و انحرافات اجتماعی، آلودگی‌های زیست‌محیطی، تکدیگری، کارگران فصلی، مشکلات ترافیکی و آلوده‌شدن، معضل حاشیه نشینی و رشد زاغه‌ها، معتادان خیابانی، مسئله دسترسی به آب آشامیدنی سالم و بهداشتی، معضل دفع زباله و عدم بازیافت آن، گسترش آسیب‌های روانی و شخصیتی، مشکل توزیع عادلانه‌تر امکانات و خدمات شهری مورد نیاز شهروندان اشاره کرد (فتاحی و همکاران ۱۳۹۹: ۱۱).

بافت تاریخی در زندگی شهری امروز تداعی کننده فقر و عقب ماندگی از زندگی معاصر است؛ چرا که عدم پاسخ گویی به نیازهای معاصر در بافت تاریخی، موجب تخلیه این قسمت شهر از سکنه بومی و اصیل خود شده است. همزمان با این رشد غیرمنتظره که در بیشتر مناطق بدون در نظر گرفتن زیر ساخت های لازم و به صورت کنترل نشده صورت گرفته است، هسته تاریخی شهرها برای اسکان جمعیت زیادی که غالباً مهاجران سال‌های اخیر می‌باشند، دچار تغییر شکل شده است که این امر تخریب بافت‌های تاریخی را به همراه داشته است. شهر کرمان نیز مانند بیشتر شهرهای ایران، در سال‌های اخیر تحت تاثیر شهرنشینی شتابان و مسائل حاصل از آن قرار گرفته است که متأسفانه عدم برنامه‌ریزی صحیح شهری مشکلات عدیده‌ای را به دنبال داشته است که از این دست مشکلات می‌توان به متروکه شدن قسمتی از بافت محلات پیرامونی بازار شهر اشاره کرد که متأسفانه پس از متروکه شدن بافت، جمعیت مهاجر افغان به

محلات اصیل کرمان مهاجرت نموده و عامل ایجاد کاربری تجاری انحصاری از جمله تولید پوشاک محلی خود گشته است.

بررسی تعارضات و تعاملات میان نظام کالبدی و نظام اجتماعی در بافت‌های تاریخی ایران و آسیب‌شناسی و شناخت معضلات بخشی از بافت تاریخی شهر کرمان هدف اصلی این نوشتار می‌باشد. فرضیه تحقیق بیان می‌دارد؛ همان طور که بافت‌های فرسوده منشاء بروز آسیب‌های اجتماعی در مراکز تاریخی شهرها هستند، استقرار ساکنان غیربومی و مهاجران نیز بر تخریب و فرسودگی کالبدی بافت‌های تاریخی تأثیر می‌گذارد. به طوریکه حضور ساکنان غیر بومی که عموماً تبعه افغان می‌باشند در بافت مسکونی محله قلعه محمود، فرسودگی بافت این محله را تشدید کرده است. در این مقاله سعی شده تا به بررسی چرخه آسیب‌های اجتماعی و کالبدی در بافت‌های تاریخی شهری در ایران پرداخته شود. بستر طرح مورد نظر، محله قلعه محمود کرمان می‌باشد. در باب اهمیت و ضرورت این پژوهش باید ذکر کرد؛ شهرها و به خصوص بافت‌های تاریخی، مجموعه‌هایی سرشار از خاطراتی هستند که در ذهن ساکنین، جایگاهی همیشه ماندنی دارند. (کومله، علمباز، ۱۳۹۲) تقویت و بازسازی بافت تاریخی با محوریت تداوم تولید فرهنگ و مشارکت شهروندان می‌تواند تعلق هویتی افراد و گروه‌ها را بر اساس فضاهای شهری افزایش دهد. بافت تاریخی از منظر فرهنگی دارای اهمیت فراوانی است زیرا با حافظه تاریخی و هویت اجتماعی ساکنان شهر پیوند خورده است.

پیشینه نظری

آسیب‌های اجتماعی در بافت‌های تاریخی شهری

از منظر تاریخ تمدن بشری، شهرها و اماکن شهری از اختراعات اجتماعی نسبتاً اخیر هستند. گرچه عموماً علاقه داریم تمدن‌های اولیه سلسله‌های باستانی را شهر بنامیم اما اجتماعات اقوام و جوامع تاکنون در تمام دنیا به شدت روستایی بوده است. پیچر (۱۹۸۰) بیان می‌دارد: «با آغاز قرن نوزدهم کمتر از ۳ درصد از جمعیت جهان در مکانهای ۲۰ هزار نفری یا بیشتر زندگی می‌کردند. لندن تنها شهر با جمعیتی بالغ بر ۱,۰۰۰,۰۰۰ نفر بود. اکنون که قرن بیستم^۱ را می‌گذرانیم، تقریباً ۵۰ درصد جمعیت جهان در شهرهای ۲۰ هزار نفری یا بیشتر، با چندین مگاکلانشهر ۲۰,۰۰۰,۰۰۰ نفری یا بیشتر زندگی می‌کنند» (Pitcher, 1980: 220). همچنین علی‌اکبری (۱۳۸۳) می‌نویسد: «یکی از مهمترین و پیچیده‌ترین تحولات اجتماعی جهان در نیم قرن اخیر توسعه شهرنشینی است. فرایند شهرنشینی در کشورهای در حال توسعه به طور کلی و در ایران به طور اخص به دلایل خاص خود در فرایندی شتابان به کلان شهری و قطبی شدن منجر شده است.» (علی‌اکبری، ۱۳۸۳: ۴۹) در پژوهشی دیگر، اسمی جوشقانی (۱۳۹۴) آسیب‌شناسی شهری را پدیده‌ای جدی می‌داند که با تحولات رخ داده به دلیل شهرنشینی بیش از حد شهرها در طول توسعه تاریخی خود پدید آمده است. به طور خاص، با توسعه صنعت و در نتیجه افزایش جمعیت در مراکز شهرها، مجاورت فضایی فعالیت‌ها، به‌ویژه فعالیت‌های تجاری و اداری، عملکرد مسکن معمولی مرکز را تحت تأثیر قرار داده است، زیرا مناطق مسکونی از تهاجم سایر عملکردها، به‌ویژه تجاری، رنج می‌برند. آسیب‌شناسی شهری نیز به عنوان عدم تعادل در محیط شهری ارزیابی می‌شود که شامل ساختار فضایی، اجتماعی و اقتصادی ناشی از اثرات گسترش بیش از حد و رشد سریع در شهرها می‌شود.

وی بیان می‌دارد: «در محله‌های قدیمی مراکز شهرها، کیفیت شرایط زیست‌محیطی به پایین‌تر از حد استاندارد قابل تحمل رسیده است و کوچه‌های باریک و کثیف و غیربهداشتی، جوانان بیکار، فقر و اعتیاد و سایر معضلات اجتماعی و فرهنگی از جمله مشکلاتی است که بافت تاریخی اکثر شهرهای ما با آن روبرو است. مجموعه این عوامل منجر به

^۱ مقاله مذکور در ۱۹۸۰ میلادی (قرن بیستم) نگاشته شده است.

شکل‌گیری جدایی‌گزینی فضایی در سطح شهر و بوجود آمدن ناهنجاری‌های اجتماعی در درون این محلات فرسوده می‌شود» (اسمی جوشقانی، ۱۳۹۴: ۳). به طوری که یکی از معضلات بزرگ این گونه بافت‌ها، عدم نگرش دولت‌ها به صورت یکسان به دو حوزه بافت تاریخی و سایر بخش‌های نوساز شهر می‌باشد.

بافت‌های قدیمی اغلب در مرکز شهرهای قدیمی قرار دارند و اصول هنری و معماری در آن به کار گرفته شده است. شکل‌گیری و رشد ارگانیک از دیگر مشخصات بافت‌های قدیمی است. همچنین عناصر اصلی و تعیین‌کننده شالوده شهر شامل مسجد جامع، بازار و محله‌های مسکونی در بافت‌های مذکور واقعند. مصالح به کاررفته در بناها عمدتاً محلی هستند و بالاخره اینکه بافت‌های قدیمی با شرایط محیطی تطابق روشن و عقلانی دارند. (حبیبی و همکاران، ۱۳۸۶: ۶۸)

پیشینه عملی

عوامل و آسیب‌های شهری مفهوم گسترده‌ای است که می‌توان آن را به دو قسمت کالبدی و غیرکالبدی (اجتماعی) تقسیم کرد. قبل از پرداختن به هر موضوعی ابتدا اشاراتی به آسیب‌های اجتماعی در شهر می‌شود. در یک تعریف کلی، از نظر بسیاری صاحب‌نظران آسیب‌شناسی عبارت است از مطالعه و شناخت ریشه بی‌نظمی‌ها در ارگانیزم انسانی. در مشابهت کالبد انسانی با کالبد جامعه، اصطلاح آسیب‌شناسی اجتماعی برای مطالعه و ریشه‌یابی بی‌نظمی‌های اجتماعی به کار می‌رود. در جدول شماره (۱) به طور مختصر نظرات برخی پژوهشگران در این حوزه (آسیب‌های اجتماعی) ارائه گردیده است.

جدول ۱- پژوهش‌های انجام یافته در تبیین و تعریف آسیب‌های اجتماعی

محقق	نتایج
(صدیق سروسستانی، ۱۳۸۵: ۸)	آسیب‌شناسی اجتماعی عبارت است از مطالعه نابسامانی و اختلال و عدم هماهنگی و تعادل در کارکردهای مربوط به کالبد و حیات انسان‌ها.
(خاکپور و پیری، ۱۳۸۴: ۱۵)	آسیب‌شناسی اجتماعی مفهوم جدیدی است که در قرن نوزدهم از علوم زیستی اخذ شده و به معنی علمی است که برای مطالعه و ریشه‌یابی بی‌نظمی‌های اجتماعی به کار می‌رود. در یک نظام اجتماعی هنگامی که رفتار به گونه چشم‌گیری با «هنجار همگانی» اختلاف پیدا می‌کند و مورد کيفر قرار می‌گیرد، آسیب اجتماعی نامیده می‌شود.
(ساروخانی، ۱۳۷۰: ۵۲۴)	آسیب اجتماعی رفتاری است که برخلاف هنجارها و فرم‌های اجتماعی از فرد سر زده و کارکرد او را مختل می‌کند و به تبع آن کارکرد خانواده و جامعه را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد.
(کلاتری و همکاران، ۱۳۸۴)	آسیب‌های اجتماعی ناشی از روابط انسانی است که جامعه را به طور جدی تهدید می‌کند و یا تحقق نیازمندی‌ها و تقاضاهای افراد کثیر را مانع می‌گردد. آسیب اجتماعی وقتی به وجود می‌آید که به نظر می‌آید که به نظر می‌رسد نهادها تنظیم‌کننده روابط بین افراد با شکست روبرو شده و دچار تزلزل شوند که نتیجه شکل‌گیری شکاف‌های عمیق بین افراد است.
(قائمی، ۱۳۶۶: ۲۳)	دردها و نابسامانی‌های اجتماعی که موضوع مورد مطالعه آسیب‌شناسی اجتماعی قرار می‌گیرد، عبارت است از خصومت گروه‌ها و طبقات، آثار و عوارض اختلالات روانی در کشمکش‌های اجتماعی، بزهکاری کودکان، نوجوانان و جوانان و نیز علل و عوامل پیدایش و تشدید آن شیوه‌ها و داده‌های پیشگیری و درمان آنها.
(عبداللهی، ۱۳۸۵: ۱۵)	آسیب اجتماعی به هر نوع عمل فردی یا جمعی اطلاق می‌شود که در چهارچوب اصول اخلاقی و قواعد عام عمل جمعی رسمی یا غیررسمی جامعه‌ی محل فعالیت کنشگران قرار نمی‌گیرد و در نتیجه با منع قانونی و یا قبح اخلاقی و اجتماعی روبه‌رو می‌گردد.
(ستوده، ۱۳۹۵: ۱۴)	مطالعه انحرافات و کج‌روی‌های اجتماعی و به اصطلاح، آسیب‌شناسی اجتماعی عبارت است از مطالعه و شناخت ریشه بی‌نظمی‌های اجتماعی، در واقع آسیب‌شناسی اجتماعی مطالعه و ریشه‌یابی بی‌نظمی‌ها، ناهنجاری‌ها و آسیب‌هایی نظیر بیکاری، اعتیاد، فقر، خودکشی، طلاق و سایر موارد، همراه با علل و شیوه‌های پیشگیری و درمان آنها و نیز مطالعه شرایط بیمارگونه و نابسامانی اجتماعی است.
(حسین زاده دلیر، ۱۳۷۰: ۶۵)	تنوع، تحمل و اختلاف فاحش و چشمگیر طبقات اجتماعی ساکن شهرهای بزرگ، گرانی و سنگینی هزینه‌های جاری زندگی موجب می‌شود تا مهاجران غیر متخصصی که درآمد آنان کفاف مخارجشان را نمی‌دهد، جهت برآوردن نیازهای خود دست به هر کاری ولو غیرقانونی بزنند. در چنین مناطقی به لحاظ از بین رفتن ارزش‌های انسانی، ناهنجاری‌های اجتماعی سریعاً رشد می‌کند و اعمالی چون دزدی، اعتیاد، قاچاق، فحشا و نظایر آن در آن جا بیش از بافت اصلی شهری دیده می‌شود.

مأخذ: نگارندگان

بنابراین در حوزه آسیب‌شناسی یا معضل‌شناسی شهر، شناخت آنچه در یک سیستم شهری روان و نیازهای شهروندان آن در تعامل میان فضاها و کالبد شهری و رفتار و زندگی جامعه ساکن و افراد در حال گذر در آن، لازم و کشف ناهنجاری‌های پدید آمده در این منظومه پویا ضروری است که باید به درمان و رفع این معضلات پرداخت. ولی نکته قابل ذکر این است که در تفاوت بیماری‌های اجتماعی و جسمی، ریشه و علت بیماری بدن انسان در همه جای جهان وجود دارد و برای همه افراد تقریباً یکسان است و در نتیجه راه درمان و پیشگیری می‌تواند واحد باشد، در حالی که انگیزه‌ها و علل بیماری‌های اجتماعی در جوامع مختلف متفاوت است و طبعاً شیوه‌های درمان نیز متفاوت خواهد بود. بسیاری از مراکز شهری با عدم تعادل در محیط مسکونی مواجه بوده‌اند که به طور کلی نشانه‌ای از آنچه آسیب‌شناسی شهری نامیده می‌شود را منعکس می‌کند.

داده‌ها و روش‌شناسی

رویکرد این پژوهش از نوع توصیفی - تحلیلی است و به روش استنادی به اجرا درآمده است. این تحقیق از طریق پیمایش و مشاهده عینی مکان طرح و استناد به مطالعات انجام شده با تمسک به شیوه کتابخانه‌ای و جمع‌آوری داده‌های میدانی و در نهایت با شیوه تحلیلی به تجزیه و تحلیل داده‌ها پرداخته شده است. جامعه آماری تحقیق را ساکنین حال حاضر محله تشکیل داده‌اند.

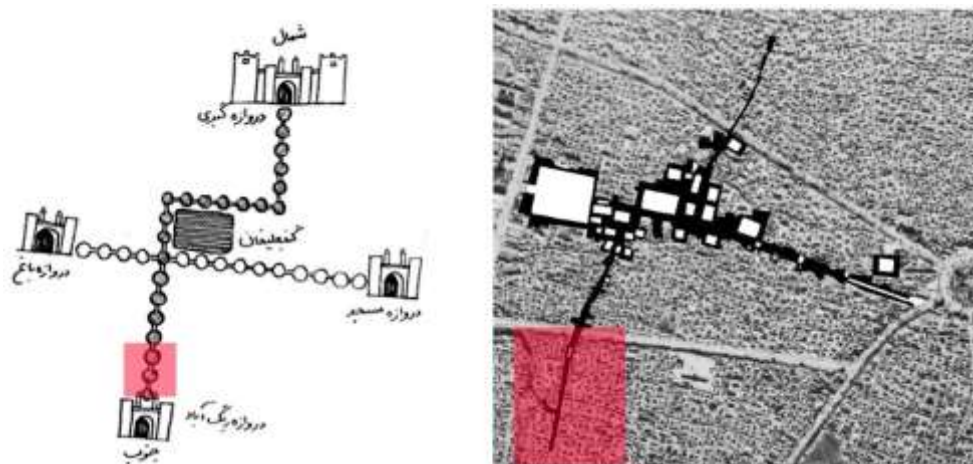
قلمرو پژوهش

معرفی محله قلعه محمود و محدوده محله در میان محلات قدیمی شهر کرمان

ساختار محلات قدیم تشکیل دهنده شهر کرمان در چند نقشه، در یکی دو سده اخیر روایت شده است. در زمان تهیه این نقشه‌ها عموماً نام گذاری‌هایی برای محلات صورت گرفته که نام برخی در منابع تاریخی نظیر تاریخ کرمان (وزیری) یا فرماندهان کرمان یا نقشه تهیه شده توسط سایکس ذکر شده‌اند. محله و بازار قلعه محمود از جمله آثار و محلات تاریخی بازمانده از دوره قاجاریه است که از خیابان امام رو به روی تکیه میدان قلعه آغاز و به خیابان احمدی رو به روی مسجد قائم (دروازه ریگ آباد) پایان می‌یابد. طول بازار حدود ۵۰۰ متر و اکثر مغازه‌های آن تعطیل بوده و در مقایسه با بازار شرقی - غربی از رونق کمتری برخوردار است (شکل ۱ و ۲). از نظر منابع معتبر تاریخی بازار شمالی - جنوبی، محور توسعه شهر قدیم کرمان از دوره قراختائیان و سلجوقیان بوده که امروزه به دلیل از بین رفتن بخش اعظم این بازار و مخدوش شدن این راسته و تغییرات و تطورات بعدی آنچه باقی مانده از دروازه ریگ آباد تا میدان گنجعلیخان می‌باشد. بنابراین از نظر تاریخی بازار شمالی - جنوبی مقدم بر بازار شرقی - غربی است. (مرادی، ۱۳۸۷) بازار کرمان از دو راسته اصلی شمالی - جنوبی و شرقی - غربی تشکیل شده که در ادوار مختلف ساخته شده است. از نظر کالبدی آنچه باقیمانده شامل بازار مظفری که مقارن با دوره ایلخانی است و بازار گنجعلیخان - دوره صفوی - و توسعه‌های دوره قاجاری نظیر بازار سردار، بازار وکیل و بازار اختیاری است. و در راسته شمالی - جنوبی از دروازه ریگ‌آباد به ترتیب بازار قلعه محمود، بازار میدان قلعه تا میدان گنجعلیخان و از میدان گنجعلیخان به شمال؛ بازار کفاش‌ها، بازار حاج‌آقاعلی و به موازات آن بازار ابراهیم‌خان و در نهایت بازار عزیز می‌باشد که تا قبه سبز ادامه داشته است. محله قلعه محمود یکی از محله‌های قدیمی و مهم کرمان بوده است که باگذشت زمان و در طول سالیان اخیر، برج و باروهای اطراف این قلعه به منظور توسعه معابر یا احداث تأسیسات جدید شهری تخریب شدند و خندق‌های اطراف آن نیز به همین منظور تسطیح گردید و به جای آن بناهای جدیدی ساخته شده است. (تقی زاده، ۱۳۹۷: ۴)

یکی از ویژگی‌های محله قلعه محمود، وجود محور بازار قلعه محمود در این محله است. همجواری با خیابان امام که مرکز اقتصادی و عمده‌فروشی کالاها متعدد در کرمان می‌باشد، بر ساختار کالبدی - اجتماعی این محله تأثیر بسزائی

گذاشته است. علی‌رغم متروکه ماندن یا کم رونق ماندن بازار قدیم، و انتقال فعالیت و حیات اقتصادی مرکز شهر از راسته قدیم به کرانه خیابان‌های امروزی، این محله دستخوش تغییرات و آسیب‌های کالبدی و اجتماعی گردیده است. محله قلعه محمود دارای یک تفاوت اساسی نسبت به سایر بافت‌های محله‌ای تاریخی در کرمان دارد و آن وجود یک راسته بازار در قلب بافت محله که زمانی به عنوان یک شریان حیاتی در این محله نقش ایفا می‌کرده است. بازاری که در طول روز نبض حیات روزانه محله را در خود داشته و در ساعات تعطیلی فعالیت اقتصادی بازار و در شب، حیات ارتباطی محله را در پی داشته است. پس از تحولات اخیر توسعه شهری، هر دو کارکرد بازار قلعه محمود رو به افول نهاد و این افول در سایر شریان‌های محله نیز ورود کرد. در واقع، بخش‌هایی از بافت شهری که عمدتاً خود از نظر کالبدی ارزشمند و دارای هویت بودند، از زاویه اجتماعی و فرهنگی گرفتار بی‌هویتی شدند. با مهاجرت ساکنین بومی و قدیمی از اینگونه بافت‌ها، ارزش‌های غنی و فرهنگی تاریخی رفته رفته به فراموشی سپرده شده و احساس تعلق به خانه، محله و شهر کم‌رنگ شده است به نحوی که در برخی از موارد حتی حیات مدنی نیز تهدید شد. احداث خیابان امام خمینی (بین سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۴۳) که منجر به قطع ارتباط بازار قلعه محمود با بازارهای میدان قلعه و به طور کلی مجموعه بازارهای سنتی شهر شد نیز از دلایل دیگر کاهش رونق این بازار محسوب می‌شوند که بر کاهش رونق محله نیز تأثیر مستقیم دارد.

شکل ۱- موقعیت بازار شمالی-جنوبی قلعه محمود و دیگر بازارهای تاریخی شهر کرمان (عکس هوایی ۴۵)

شکل ۲- موقعیت محله قلعه محمود در شهر کرمان

در برخی شهرهای قدیمی معمولاً چند راسته بازار اصلی و محله‌ای وجود دارد، گاهی این بازارها با هم تقاطع دارند، در شهر کرمان نیز یک بازار شرقی - غربی و یک بازار شمالی - جنوبی وجود دارد که با هم متقاطع هستند. بازار پروتق امروزی کرمان شرقی - غربی است ولی بازاری که قلعه محمود در امتداد آن است شمالی - جنوبی می‌باشد که ادامه بازار میدان قلعه است بازار میدان قلعه حد فاصل خیابان امام تا بازار اصلی است. فضاهای باقیمانده محله قلعه محمود را می‌توان از جمله آثار تاریخی بازممانده از دوره قاجاریه دانست که از خیابان امام رو به روی تکیه میدان قلعه آغاز و به خیابان احمدی رو به روی مسجد قائم (دروازه ریگ‌آباد) پایان می‌یابد.

وجه تسمیه قلعه محمود

وزیری در تاریخ کرمان می‌نویسد: «قلعه محمود در سال ۱۱۳۴ ه.ق توسط محمود افغان حاکم کرمان ساخته شده است.» اما باستانی پاریزی در تاریخ فرماندهان کرمان (۱۳۸۶) می‌نویسد: «گمان کنم این قلعه ارتباطی با محمود افغان نداشته باشد، زیرا محمود در کرمان فرصت این کارها را نیافته بود. بقایای قلعه و خندق آن حکایت از قدمت بنا می‌نماید. شاید همان قلعه دشت زمان سلجوقیان باشد و احتمالاً محمود افغان از آن استفاده ای کرده و بدین نام شهرت یافته و شاید امیرمحمود پسر خواجه رشیدالدین آن را ساخته باشد.» (باستانی پاریزی، ۱۳۸۶: ۶۱)

در اواخر قاجاریه شخصی به نام مشهدی حسن (فردی متمول و از تجار سرشناس شهر) به این علت که تراکم جمعیت در این مکان زیاد بوده و تعداد بازارچه محلی کم بوده، اقدام به ساخت این بازار در مسیر قنات شهرآباد می‌کند که مردم آن را به نام بازار قلعه محمود می‌شناسند. بازار قلعه محمود به صورت محله‌ای و در مقیاس کوچک عمل می‌کرد در صورتی که بازار بزرگ یا شرقی - غربی شهر در حد تجارت‌های بزرگ کارکرد داشت. این بازار در زمانی ساخته می‌شود که انحطاط معماری ایران رخ داده بود، به همین دلیل این بازار تناسبات بازار بزرگ کرمان را ندارد، به طوری که از نظر ارتفاع کوتاه، از نظر شکل و شمایل، ظاهری یکنواخت و یکدست دارد و تنوع خاصی در آن دیده نمی‌شود.

اطلاعات آماری محله قلعه محمود

وسعت محله در حدود ۳۰,۴ هکتار می‌باشد. (جدول شماره ۲) طول بازار حدود ۲۸۰ متر و اکثر مغازه‌های آن تعطیل بوده و در مقایسه با بازار شرقی - غربی از رونق کمتری برخوردار است. در این بازار تعداد ۱۵۰ باب مغازه و انبار مربوط به آنها وجود دارد که ۲۸ باب از آنها در اختیار سازمان اوقاف و امور خیریه می‌باشد که تا کنون به همت اداره کل میراث فرهنگی استان کرمان در دو مرحله استحکام بخشی (مرمت) شده است اما فرصت برای انجام مطالعات برای این اثر همچنان وجود دارد. از مهم‌ترین دلایل متروکه شدن این محله مهاجرت ساکنان آن از بافت قدیم شهری به بافت جدید می‌باشد.

در آمار ارائه شده توسط حسامی و دیگران (۱۳۷۸) از تعداد کل ۱۵۰ حجره تجاری بازار قلعه محمود به همراه فضاهای انباری، ۶۷ واحد صنفی این بازار (۴۵٪) به گروه مواد غذایی اختصاص دارد و گروه مواد غذایی در رتبه اول قرار دارد. با توجه به عدم وجود کاروانسرا در این بازار رقم (۵۶٪) برای حجره‌های انباری و مخروبه، رقم بالایی را تشکیل می‌دهد. (حسامی و دیگران، ۱۳۷۸: ۱۷۳)

طبق آمار ارائه شده توسط دفتر تسهیلگری قلعه محمود (۱۳۹۹)، جمعیت ساکن در بخش مسکونی این بافت ۲۰۵۴ نفر (۵۳۵ خانوار) که بیش از ۸۸۸ نفر مهاجر افغان در این محله سکونت دارند. (جدول شماره ۲) علیرغم قرارگیری محلات قلعه محمود و میدان قلعه در درون بافت تاریخی کرمان، بیشتر دانه‌های درون بافت دارای قدمتی بین ۵ تا ۵۰ سال دارند. علاوه بر آن بناهای تاریخی ارزشمندی نظیر حمام و مسجد و تکایایی مربوط به دوره قاجار و مدرسه دوران پهلوی

وجود دارد. آنچه در مورد کیفیت ابنیه موجود در محدوده مورد توجه است، درصد بالای ابنیه تخریبی است که ۳۹/۵۵ درصد کل ساختمان‌های محدوده را به خود اختصاص داده‌است. این موضوع نشان‌دهنده فرسودگی شدید بافت است. این بناها در کل محدوده به صورت نامنظم پراکنده شده‌اند. همچنین ابنیه با کیفیت قابل قبول نیز بعد از آن با ۳۲/۷۳ درصد، دارای بیشترین تعداد فراوانی هستند.

جدول ۲- اطلاعات عمومی محله

مساحت (هکتار)	درصد مساحت محله از کل شهر	تعداد قطعه	تعداد واحدهای مسکونی	درصد واحدهای مسکونی از کل شهر
۳۰،۴	۰،۲۳٪	۷۸۰	۴۲۰	۰،۰۶٪

(منبع: دفتر تسهیلگری قلعه محمود، ۱۳۹۹)

نوساز بودن و قدیمی بودن بناها

علیرغم قرارگیری محلات قلعه محمود و میدان قلعه در درون بافت تاریخی کرمان، بیشتر قطعات درون بافت دارای قدمتی بین ۵ تا ۳۰ سال هستند. البته تعداد زیادی از قطعات نیز دارای قدمتی بیشتر از ۳۰ سال دارند که در بین آنها بناهای تاریخی ارزشمند با قدمت نیز وجود دارد.

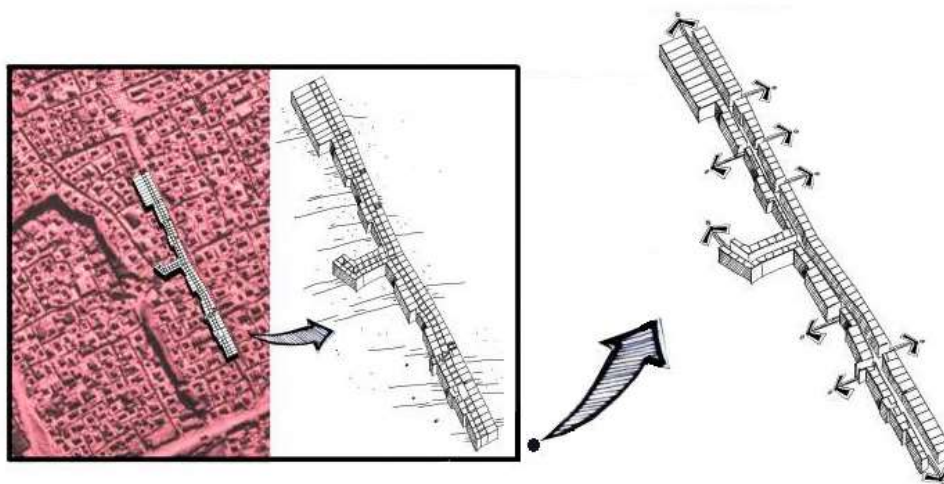
آنچه در مورد کیفیت ابنیه موجود در محدوده مورد توجه است، درصد بالای ابنیه تخریبی است که ۳۹/۵۵ درصد کل ساختمان‌های محدوده را به خود اختصاص داده‌است. این موضوع نشان‌دهنده فرسودگی شدید بافت است. این بناها در کل محدوده به صورت نامنظم پراکنده شده‌اند. همچنین ابنیه با کیفیت قابل قبول نیز بعد از آن با ۳۲/۷۳ درصد، دارای بیشترین تعداد فراوانی هستند.

جدول ۳- اطلاعات وضع موجود محدوده قلعه محمود و میدان قلعه

جمعیت	تعداد خانوار	بعد خانوار	جنسیت	فراوانی	درصد
۲۰۵۴	۵۳۵	۳۹۲	مرد	۱۰۱۷	۴۹،۵
			زن	۱۰۳۷	۵۰،۵
			کل	۲۰۵۴	۱۰۰

(منبع: دفتر تسهیلگری قلعه محمود، ۱۳۹۹)

میزان آسیب‌های اجتماعی: ۲۳،۹ - میزان اعتیاد: ۱۵،۱ - میزان بزهکاری: ۲،۴

شکل ۳- موقعیت قرارگیری بازار در محله قلعه محمود در عکس هوایی سال ۱۳۳۵

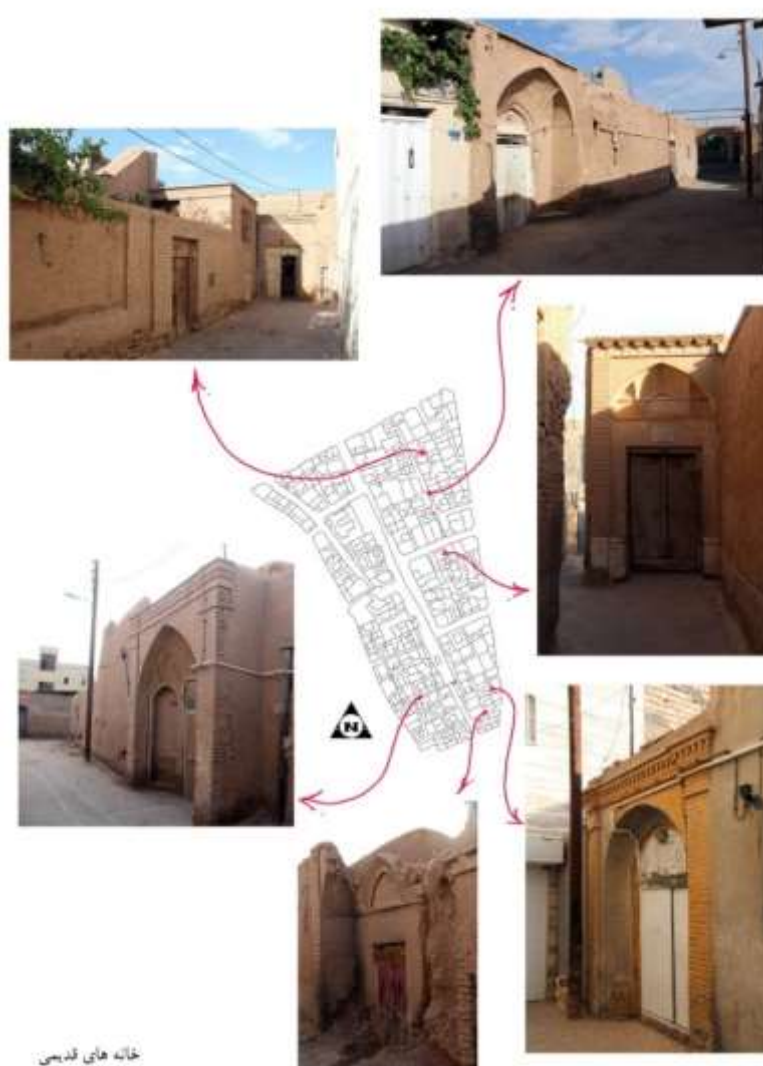

محدوده محله قلعه محمود در عکس هوایی سال ۱۳۳۵

محدوده محله قلعه محمود در عکس هوایی سال ۱۴۰۰

شکل ۴- تغییرات کالبدی محله قلعه محمود در دهه‌های مختلف، (حاجی زاده، ۱۳۹۶)

خانه های قدیمی

شکل ۵- ارتفاع مناسب و اهمیت به زیبایی خانه‌های قدیمی در بخش‌های سالم محله قلعه محمود

شکل ۶- ساخت و سازهای جدید و برهم‌خوردن ریتم و ارتفاع در نماهای شهری محله قلعه محمود (قسمتی از نمای خیابان قلعه)

آسیب‌شناسی اجتماعی و جمعیتی در محله قلعه محمود

- نبود امنیت

به طور کلی هویت تاریخی، اجتماعی، فرهنگی و مذهبی شهر کرمان مرهون شکل‌گیری محله‌هایی ریشه‌دار همچون محله قلعه محمود می‌باشد. لازم به ذکر است که محله قلعه محمود را خطری جدی تهدید می‌کند و آن حضور وقت و بی‌وقت ارازل و معتادین در محله است که آن هم به دلیل وجود مغازه‌های متروکه داخل بازار است که مکان مناسبی برای پاتوق آنها بوجود آورده‌است.

شکل ۷- وضعیت نابسامان مغازه‌ها و فضاهای متروکه در محله قلعه محمود

مهاجرپذیری

مهاجرت ساکنین غیربومی: در بافت‌های تاریخی مهاجرت روستایی یا تهی‌دستان شهری نسبت به ساکنین اصیل بیشتر است. تخلیه تدریجی محل از ساکنین قدیمی، مهاجرت (خروج) اقشار اجتماعی اصیل مناطق قدیمی و جایگزینی آنها با مهاجرین ناهمگون، که فاقد هرگونه وابستگی به این مناطق هستند از معضلات بارز در این محلات به شمار می‌آید. به دلیل مهاجرت تعداد زیادی از خانوارهای بافت قدیم به مراکز جدید و استقرار مهاجران در داخل بافت قدیم، این بخش دچار ناهمگونی شده، که عدم تطابق بین فرهنگ‌های محلی و ناآشنایی نسبت به سنت و آداب و رسوم در میان خانوارهای ساکن به وجود می‌آید.

علاوه بر این عوامل باید به عدم تناسب هسته‌های قدیمی این شهرها با چشم اندازه‌های جدید و اشکال مختلف زندگی نوین، اشاره کرد. این پدیده‌ها در هسته‌های قدیمی خلاء شدیدی ایجاد می‌کنند که به سرعت توسط طبقات ضعیف اشغال می‌شوند. مراکز شهرهای تاریخی تدریجاً تبدیل به مناطق جذب مهاجر می‌شوند که از نظر اجتماعی به عنوان شهرنشینان با درآمد کم یا ضعیف به حساب می‌آیند. عدم حضور سرمایه‌گذاران بخش‌های خصوصی و عمومی و همین‌طور بی‌علاقگی یا ناتوانی مالی مستاجران جدید یا کسانی که خانه‌های قدیمی را اشغال کرده‌اند، منحنی کاهش ارزش خانه‌ها را به طرف بالا می‌کشاند. (حیدری و طیبی، ۱۳۸۷)

این پدیده رفت و برگشت جمعیتی از معضلات مهم در بافت‌های تاریخی است که تقریباً تمامی شهرهای دارای هسته تاریخی به آن مبتلا هستند. بنابراین می‌توان موضوع مهاجرت و تاثیر آن در اضمحلال بافت‌های ارزشمند تاریخی در دو بخش زیر تقسیم‌بندی نمود:

الف: خروج ساکنین بومی از بافت‌های تاریخی و مهاجرت به محلات نوساز شهری

ب: مهاجرت ساکنین غیربومی به داخل بافت‌های متروکه تاریخی

محله قلعه محمود به محلی برای زندگی مهاجرین افغان تبدیل شده است، بدین صورت که در بعضی از قسمت‌های بازار قلعه شاهد مغازه‌هایی برای فروش لباس‌های محلی این مهاجرین هستیم. نبود امنیت و فراهم نبودن شرایط زندگی در خانه‌های فرسوده بافت سبب مهاجرت اهالی قدیمی به بافت شهری جدید شهر کرمان و یا حتی شهرهای دیگر شده است و زمینه را برای ورود و سکنی‌گزینی مهاجرین افغان فراهم نمود است. بطور کلی مهاجرت به بافت‌های تاریخی شامل مهاجرت از کشورهای همسایه، مهاجرت از سایر شهرها، مهاجرت از دیگر محلات شهر می‌باشد که دلیل آن پایین آمدن ارزش ملک و زمین و اجاره بها در بافت‌های تاریخی است که همه این‌ها به دنبال خالی شدن محله از ساکنین اصیل اتفاق افتاده است. علاوه بر آن این امر موجب بوجود آمدن خورده فرهنگ‌ها در چنین بافت‌هایی می‌شود.

شکل ۸- اهالی مهاجر ساکن در محله قلعه محمود

عدم سازگاری معماری با محیط فرهنگی

عدم هماهنگی بناهای جدید بخصوص ساختمان‌های تجاری اطراف محله با بافت تاریخی و بازار، مخدوش شدن محیط فرهنگی بافت قدیم را به دنبال داشته و بطور کلی اطراف محله را ساختمان‌های جدید که با مصالح غیر بومی و همچنین در ارتفاعی ناهماهنگ با قسمت تاریخی محله هستند احاطه کرده‌اند و باعث عدم نشان دادن زندگی زنده شهری در بافت قدیمی و به انزوا کشیده شدن بافت قدیم شده‌اند.

نظام اقتصادی

گرچه ساختار اقتصادی ساکنین بافت خود به تنهایی می‌تواند عامل عدم پیشرفت و مرمت و نوسازی‌های اصولی کالبدی در بافت تاریخی شود اما در تلفیق با عامل اجتماعی می‌تواند بیکاری، اعتیاد، فقر و فساد و فحشاء را به دنبال داشته باشد. با توجه به اینکه تخمین درآمد دقیق ساکنین در محله حوزه طراحی بسیار سخت و مشکل است، با اینحال می‌توان از برخی معیارها و نشانه‌ها در بخش‌های نوساز و توسعه‌های درون این بافت‌ها وضعیت اقتصادی ساکنین را تا حدودی تخمین زد.

۱- اولین مورد وضعیت کالبدی ابنیه این محدوده است که اکثراً دانه‌بندی درشتی نداشته و متوسط و ریزدانه

هستند.

- ۲- نمای بناها بسیار معمولی است و بیشتر بناها به دلیل عدم تمایل یا دارا بودن هزینه مالی توسط مالکان بعد از مرحله سفت کاری، پیشرفت فیزیکی نداشته و در همان وضعیت متوقف شده است و ناسازی ندارند و برخی با سیمان یا آجر ساده ناسازی کرده‌اند.
- ۳- وجود زمین‌های وسیع بایر و بلااستفاده در محدوده، نشان از ضعف اقتصادی مالکان یا عدم رغبت آنها به ساخت و ساز و ایجاد رونق اقتصادی و جمعیت‌پذیری در این زمین‌ها است.
- ۴- برخی از بناهای سنتی و حتی جدید، نیاز به مرمت و تعمیر و نگهداری دارند و برخی خالی از سکنه و متروکه شده‌اند.
- ۵- نبود قوانین لازم الاجرا و نظارت دقیق بر ساخت و سازهای جدید در بافت قدیم که باعث مشکلات منظری شده است.

شکل ۹- منظر جداره‌های فرسوده و ناسازی‌های ناموزون در محله قلعه محمود

یافته‌ها

با توجه به مطالعات فوق و داده‌های میدانی، مسائل زیر حایز اهمیت و توجه می‌باشند:

تغییر در ترکیب اجتماعی جمعیت: بزرگترین مخاطراتی که در مورد اغلب بافت‌های فرسوده و مرکزی شهرها با سابقه کهن قابل تشخیص است موضوع بروز تغییرات ناخواسته و مستمر در ترکیب جمعیت اجتماعی ساکنان این قبیل بافت‌ها است. محله قلعه محمود از جمله محلات مهاجر پذیر در کرمان می‌باشد. و این تغییرات جمعیتی بدون برنامه و خود به خود صورت پذیرفته است.

رشد اقتصاد غیررسمی و غیرمولد: بسیاری از قشرهای ناسالم و سودجو مانند مهاجران بیکار و بی خانمان‌ها، دلان، نزول خواران، آوارگان، و بسیاری از فعالیت‌های غیرمولد اصولاً به صورت شبکه‌های ریشه‌دار و مخفی در محلات قدیمی جریان دارند. اما در محله قلعه محمود با توجه به وجود برخی مشاغل غیر رسمی، حضور ساکنان در بخش‌هایی نظیر خدمات، صنعت و کشاورزی (به عنوان شغلی که در ادارات و صنایع و زمین‌های کشاورزی حاشیه شهری) که در خارج از محدوده بافت مورد مطالعه - قلعه محمود - شاغل هستند، آماری به شرح زیر دارند:

نرخ بیکاری کلی در محله قلعه محمود برابر با ۱۱،۲۳ می‌باشد که نرخ بیکاری در زنان محله برابر با ۱۸،۶ و مردان برابر ۱۰،۳ می‌باشد. این آمار نشان می‌دهد مردان محله دارای نرخ بیکاری کمتری هستند و سهم اشتغال به ترتیب از بیشتر به کمتر ابتدا بخش خدمات سپس بخش صنعت و در انتها بخش کشاورزی می‌باشد، لازم به ذکر است بدلیل سهم بالای جمعیت سالمند و غیر فعال اقتصادی (بازنشسته، خانه‌دار، دانش‌آموز، دانشجو و...) در سطح محلات قلعه محمود، تعداد افراد شاغل و بیکار در این محلات به نسبت جمعیت در سطح پایین‌تری قرار می‌گیرد.

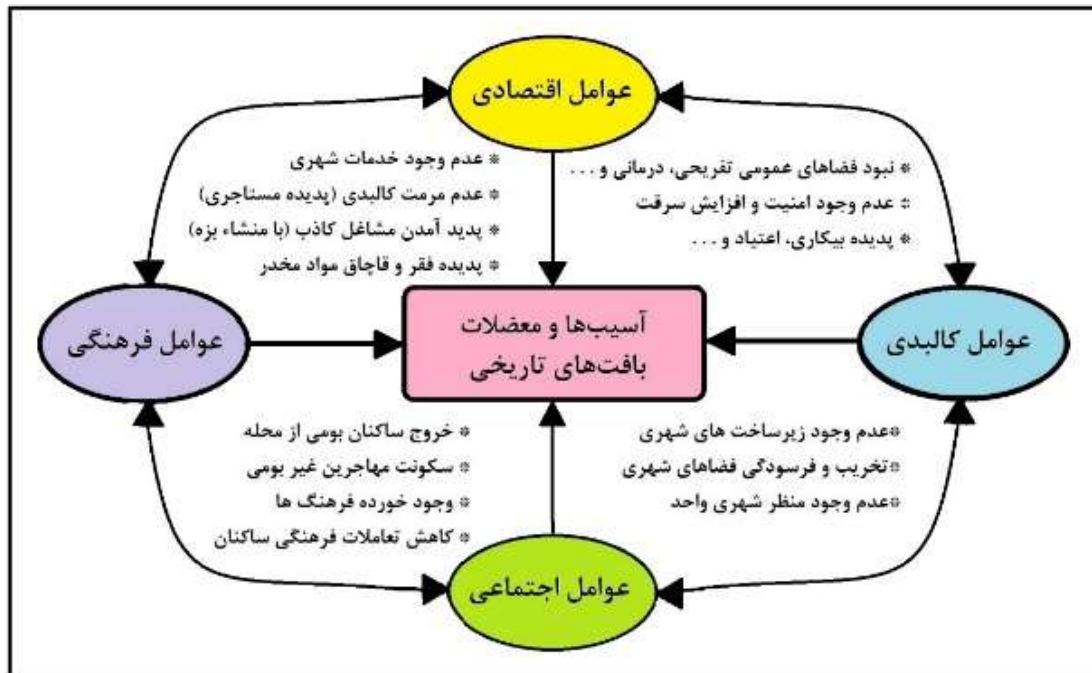
کمبود امکانات رفاهی و خدماتی: اغلب ساکنین این بافت‌ها به دلایل پایین بودن سطح بهداشت و وضعیت زیست محیطی محله و ناکافی بودن تأسیسات رفاهی و کمبود زیرساخت‌های شهری و فضاهای خدماتی و عمومی، ساکنان این بافت‌ها اظهار نارضایتی می‌نمایند

در نهایت می‌توان گفت از آنجا که بافت‌های فرسوده شهری و البته بافت‌های فرسوده تاریخی ارزشمند شهری، دارای پتانسیل‌های تهدید در شهر برای کالبد شهر و شهروندان‌اش می‌باشد، ایجاب می‌نماید تا با نگاهی تخصص مدارانه و با برنامه‌ریزی صحیح در امر بهینه‌سازی فضاهای شهری در بافت‌ها و محلات تاریخی با نگرشی که هم تأثیر ساختار بافت بر رفتار ساکنان و تربیت شدن ساکنان توسط کالبد دیده شود و هم بالعکس، تأثیر نوع فرهنگ و رفتار شهروند و ساکنین بر بافت محله مورد توجه قرار گیرد. ناگفته نماند که نقش مشارکت دادن شهروندان در امر بهینه‌سازی بافت از اولویت‌های برنامه‌ها می‌باشد.

از دیدگاه جغرافیای اجتماعی شهرها، شناخت مؤلفه‌های جغرافیایی شهر در آسیب‌شناسی اجتماعی آنها کمک شایانی می‌کند؛ یعنی جغرافیای اجتماعی شهرها، آسیب‌شناسی اجتماعی شهرها را از منظر آسیب‌شناسی سازمان‌یابی فضای شهری مورد توجه قرار می‌دهد. همه جوامع پیچیده طبقه بندی شده یا نابرابر هستند. در هر جامعه یا شهری اختلاف مداوم بین طبقات اجتماعی در ثروت و دسترسی به کیفیت زندگی وجود دارد. برخی معتقدند که این اختلافات نشان دهنده مسئله اجتماعی بی عدالتی است و بی نظمی مدنی ریشه در یک جامعه ناعادلانه دارد (کیت، ۱۹۸۹). با یک سیاست آزاد، مراکز تاریخی در معرض خرابی قرار می‌گیرند و توسط ساکنانی که به حومه شهر نقل مکان می‌کنند رها می‌شوند. ساختمان‌های قدیمی بدون ارزش میراث شناخته‌شده به املاک اجاره‌ای تبدیل می‌شوند یا توسط افرادی که درآمد بسیار پایینی دارند مستقر می‌شوند. تنوع، تجمل و اختلاف فاحش و چشم‌گیر طبقات اجتماعی ساکن شهرهای بزرگ، گرانی و سنگینی هزینه‌های جاری زندگی موجب می‌شود تا مهاجران غیر متخصصی که درآمد آنان کفاف مخارجشان را نمی‌دهد، جهت برآوردن نیازهای خود دست به هر کاری ولو غیرقانونی بزنند. در چنین مناطقی به لحاظ از بین رفتن ارزش‌های انسانی، ناهنجاری‌های اجتماعی سریعاً رشد می‌کند و اعمالی چون دزدی، اعتیاد، قاچاق، فحشا و نظایر آن در آن جا بیش از بافت اصلی شهری دیده می‌شود. (حسین‌زاده‌دلیر، ۱۳۷۰: ۶۵).

مشکلات متعددی که شهرها با آن روبرو هستند می‌تواند منجر به کاهش کیفیت زندگی شهروندان و تهدید حقوق اجتماعی و فرهنگی آنها، از بین رفتن ترکیب اجتماعی و عملکرد مراکز قدیمی شهر، کمبود نسبی زیرساخت‌ها و امکانات عمومی، افزایش فقر و ناامنی، تخریب محیط زیست، ناتوانی در جذب سرمایه‌گذاری و در نتیجه تحریک اقتصاد محلی و توسعه بی رویه گردشگری و غیره گردد. لذا باید ضمن توجه به بازسازی کالبدی فضاها و دانه‌های شهری بافت، حفظ بافت فرهنگی، محیط طبیعی و آداب و رسوم محلی را در اولویت کارها قرار داد و در عین حال به دنبال مراکز جدید

فعالیت اقتصادی باشیم. برای بهبود شرایط زندگی ساکنان، مشکلات اجتماعی را از طریق نظرسنجی های میدانی تحلیل کرد. همچنین شبکه‌هایی را برای بهبود شرایط زندگی راه‌اندازی کرد. برای جلوگیری از تخریب موزیانه کالبد درونی و محیط اطراف مناطق قدیمی و حفظ فعالیت های معمول قوانین و ضوابطی را تدوین کرد که همه خود را ملزم به رعایت این ضوابط و قوانین بدانند. در شکل شماره (۱۰) کلیت آسیب‌ها و معضلات بافت‌های تاریخی و تاثیر و ارتباط این عوامل با هم نشان داده شده است.

شکل ۱۰- کلیت آسیب‌ها و معضلات بافت‌های تاریخی، (مأخذ: نگارندگان)

نتیجه گیری

بافت قدیم کرمان دارای دوره‌های توسعه گوناگونی است که در هر دوره‌ای آثار و یا مجموعه‌ای بر بافت قبلی اضافه شده است، بدون اینکه بر بافت گذشته خدشه‌ای وارد آورد. این روند تا اوایل قرن حاضر تداوم داشت اما با ورود الگوهای توسعه جدید شهری و احداث خیابانها در بافت شهری، نه تنها به گذشته شهر توجهی نگردید بلکه درصدد نابودی آن درآمد و بافت شهر را چند پاره کرد. به گونه‌ای که خیابان شریعتی (پهلوی) و فلسطین (صمصام) بافت شهر کرمان را به صلیب کشیدند. این محورها در دهه‌های بعد بسیاری از واحدهای جدید تجاری رادر کنار خود پذیرا شدند. این خیابان‌ها رقیبی جدی برای ستون فقرات و بازار شهر قلمداد گردیدند. به عبارتی بافت قدیم دارای دو ستون فقرات جدید و قدیم گردید. پیامد این تغییرات کالبدی، آستن سکونتی غیر از ساکنین اصیل و بومی گردید. و این تعامل تغییر کالبدی - تغییر اجتماعی، جریانی جدید را پدید آورد که در نهایت بافت دگرگون شده ارزشمندی که دارای نظام کالبدی - اجتماعی روتین داشت به محیطی هم پر آسیب از نظر کالبدی و هم پر معضل از نظر اجتماعی تبدیل گردید. بدیهی است بافت تاریخی بخشی از اندام گسترده شهر توسعه یافته جدید می باشد که معضلی بر سایر مشکلات شهری شد.

در همین حال توسعه بیرونی شهر نیز با تفکیک‌های گسترده شروع شد و بسیاری از ساکنان اصلی شهر به این کانون‌های جدید تغییر مکان دادند. واحدهای قبلی خود را رها کرده و هیچ‌گونه اقدام مرمتی بر روی آن ها انجام نمی‌دادند. در کنار فرسودگی واحدهای مسکونی، بناهای عام‌المنفعه نیز چون حمام، آب انبار، کاروانسرا و ... در مقابل راه

اندازی واحدهای جایگزین خدماتی، عملکرد اصلی خود را از دست داده و متروکه شدند تا اینکه تعداد معدودی از آنها دارای عملکرد موزه، چایخانه سنتی گشته و اکثریت آنها بدون کارکرد و عملکردی دچار فرسودگی کالبدی نیز شدند. در این شرایط توده‌های عظیمی از بناهای خشتی کشور که نیاز مبرمی به مرمت دائم داشتند روند فرسایش و تخریب را پشت سر گذاشتند و آنچه از بافت قدیم کرمان باقی مانده است عناصر ساختاری و کوچه‌ها و معابر قدیمی بی حد و مرزشهری و واحدهای مسکونی فرسوده و یا نوسازی شده بدون همخوانی با ساختار بافت اصیل و از بین رفتن نقش عناصر مرکز محلات شهر است. در همین حال مدیریت شهری خود را در مقابل توده‌ای از مشکلات بافت قدیم شهر کرمان نظاره‌گر می‌بیند. در این شرایط باید سیاست توسعه شهری هماهنگی در راستای احیاء و بازسازی بافت قدیم کرمان به وجود آید. راهبردهائی چون تهیه طرح جامع احیاء بافت قدیم، بوجود آوردن عملکردهای تاریخی و فرهنگی بر اساس قوانین و مقررات مصوب در ارتباط با بافت قدیم کرمان، بوجود آوردن زمینه مشارکت مردم و همکاری متولیان توسعه شهری در احیاء بافت قدیم باید مد نظر قرار گیرد.

به عبارتی این راهبردها بر اساس مسائل و مشکلات درون بافت قدیم شهر و نوع تفکرات مردمی از بافت قدیم و جدید شهری، رویکرد مدیریت شهری کرمان به بافت قدیم و توان محدود دولت به احیاء و نوسازی بافت قدیم می باشد. در این شرایط چاره‌ای جز به وجود آوردن زمینه سرمایه‌گذاری مردم در احیاء بافت در ابعاد گوناگون نمی‌باشد. بویژه عناصری که در بافت در حال حاضر وجود دارد، زمینه گردشگری فعال را دارد و می‌توان با احیاء بافت قدیم به صورت گام به گام به توسعه و تقویت گردشگری پرداخت. سیاست‌های مورد نظر نیز تماماً در جهت به تحقق پیوستن راهبردهای فوق‌الذکر طراحی شوند.

در پایان لازم به ذکر است با شرایطی که بر بافت قدیم کرمان حاکم شده است، رویکرد فوق تنها راه حل نجات ارزشهای فرهنگی - تاریخی شهر کرمان است. بدون این گونه رویکرد روز به روز معضل بافت قدیم بیشتر می‌شود تا جایی که تنها باید به عناصر ساختاری گذشته و تک بناها اشاره نمود. این نیز یعنی از دست دادن بخشی از ارزش‌ها و شاخص‌های هویت شهر کرمان است.

منابع

- احمدی کرمانی، شیخ یحیی. (۱۳۸۶). *فرماندهان کرمان*. تصحیح: دکتر محمدابراهیم باستانی پاریزی. نشر علم. تهران.
- اسعدی، میرمحمد؛ شادمانی‌ماهانی، رضا؛ سعیده درخش. (۱۳۹۸). *ارزیابی رضایتمندی گردشگران از کیفیت خدمات سایت‌های تاریخی شهرستان کرمان به روش ترکیبی*. چهارمین کنفرانس ملی در مدیریت، حسابداری و اقتصاد با تاکید بر بازاریابی منطقه‌ای و جهانی.
- اسمی جوشقانی، زهرا. (۱۳۹۴). *بافت‌های فرسوده شهری و پیامدهای اجتماعی - فرهنگی آن*. همایش ملی بافت‌های فرسوده و تاریخی شهری: چالش‌ها و راهکارها. کاشان.
- افضلی، ساجده. (۱۳۹۹). *مرمت و احیای بازار قلعه محمود شهر کرمان با تکیه بر توانمندی‌های بومی شهر (قتصادی، فرهنگ و گردشگری)*. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه علم و صنعت تهران.
- الوانی، سیدمهدی؛ دهدشتی، زهره. (۱۳۷۳). *اصول و مبانی جهانگردی*. انتشارات بنیاد مستضعفان و جانبازان انقلاب اسلامی.
- حبیبی، کیومرث؛ پوراحمد، احمد؛ مشکینی، ابوالفضل. (۱۳۶۸). *بهبودی و نوسازی بافت‌های کهن شهری*. نشر انتخاب. تهران. چاپ اول.
- حاجی‌زاده، مجید. (۱۳۹۶). *طراحی شهری محله قلعه محمود با رویکرد اصول طراحی شهری بومی*. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمان.

- حسامی، مهدی، پروین، جواد: ابراهیمی ابراهیم. (۱۳۷۸). *جزوه درسی مرمت بافت (مطالعه بازار تاریخی کرمان)*. اساتید: احمد اصغریان جدی، بهرام قدیری و فرهاد فخار تهرانی. مرکز اسناد دانشگاه شهید بهشتی. تهران.
- حسین زاده، کریم. (۱۳۷۰). *حاشیه نشینی: در جستجوی معنی و مفهوم*. اطلاعات سیاسی - اقتصادی. شماره ۴۵ و ۴۶. ۶۴-۶۸
- حسینی کومله، مصطفی؛ ستوده علمباز، فاطمه. (۱۳۹۲). *نقش خاطره جمعی در باززنده سازی بافت‌های شهری: ارائه راهکار در خصوص ناحیه تاریخی لاهیجان*. معماری و شهرسازی (هنرهای زیبا)، ۱۸(۴)، ۷۹-۹۲.
- حیدری، احمد؛ طبسی، ایمان. (۱۳۸۷). *بافت‌های فرسوده شهری، ابعاد اجتماعی و فرهنگی (بازشناسی محدودیت‌ها و فرصت‌ها)*. اولین همایش بهسازی بافت‌های فرسوده شهری. مشهد مقدس. ۲۰ و ۲۱ آذرماه.
- خاک‌پور، براتعلی؛ پیری، عیسی. (۱۳۸۴). *آسیب‌شناسی اجتماعی شهر و نقش سرمایه‌های اجتماعی و کالبدی شهروندان در کاهش آن (دیدگاهی جغرافیایی)*. علوم اجتماعی (دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد). ۲(۲)، ۳۰-۱۳.
- صدیق سروستانی، رحمت الله. (۱۳۸۵). *آسیب‌شناسی اجتماعی (جامعه‌شناسی انحرافات اجتماعی)*. انتشارات آن. تهران.
- علی اکبری، اسماعیل. (۱۳۸۳). *توسعه شهری و آسیب‌شناسی اجتماعی در ایران*. مجله پژوهش‌های جغرافیایی. ۳۶(۴۸). ۴۹-۶۹.
- قائمی، علی. (۱۳۶۶). *آسیب‌ها و عوارض اجتماعی؛ ریشه یابی، پیشگیری و درمان*. انتشارات امیری. تهران.
- کرمی تخت شیرینی، مسلم؛ طاهری، کبری؛ مرادی، طاهره؛ خداداد، مهدی. (۱۳۹۶). *آسیب‌شناسی بافت فرسوده شهری (نمونه موردی: محله قدیمی فیض آباد کرمانشاه)*. معماری سبز. ۳(۸)، ۷۹-۹۳.
- کلانتری، صمد؛ ربانی، رسول؛ صداقت، کامران. (۱۳۸۴). *ارتباط فقر با قانون‌گریزی و شکل‌گیری آسیب اجتماعی*. فصلنامه علمی - پژوهشی رفاه اجتماعی، ۵(۱۸).
- مرادی، اصغرمحمد. (۱۳۷۸). *کنکاشی پیرامون شهر قدیم کرمان*. مجموعه مقالات دومین کنگره معماری ارگ بم. جلد نخست. به کوشش باقر آیت الله زاده شیرازی. تهران، انتشارات میراث فرهنگی، ۳۶۴-۳۲۵.
- Pitcher, Brian L. (1997). *Urban Pathology. Sociology, Social Work and Anthropology Faculty Publications*. Urban Development in East Asia and the Growth of Inchon). Pp:219-239.